

*В статье отражены стилистические особенности деревянной отделки художественной мебели Восточной Галичины XIX–XX ст. На основе распространенных композиций проанализировано декоративное наполнение, которое создается благодаря простым и сложным элементам отделки. Методом анализа аргументировано использование определенных композиций на том или другом изделии и приведены примеры образования декора в народной мебели XIX – XX ст.*

**Ключевые слова:** композиция, отделка художественной мебели, стилистические особенности, элементы отделки.

*The stylistic features of the wooden finishing of artistic furniture's of East Galichina of the XIX–XX item are reflected in the article. On the basis of the most widespread compositions their decorative filling which is created due to the simple and difficult elements of finishing is analyses. By the method of analysis argued of the use of certain compositions on therefore or other good and the examples of formation of finishing are resulted in folk furniture's of the XIX–XX item.*

**Key words:** composition, finishing of artistic furniture's, stylistic features, elements of finishing.

УДК 246.3 : 73.04

ББК 85.100.01

Олена Осадча

### ХАТНЯ ІКОНА У ВІРУВАННЯХ І ОБРЯДАХ

У статті розглядається роль хатньої ікони у віруваннях та обрядах українців. Зокрема, зосереджується основна увага на принципах сакралізації простору житла селянина, на визначенні святого місця в оселі – покуті. Досліджується, які ікони святих були найбільш шанованими і яке заступництво вони мали. Автор робить висновок, що хатня ікона є важливою складовою українських народних традицій.

**Ключові слова:** хатня ікона, покуть, вірування й обряди, християнська віра, традиція, фольклор, канон, народні малярі, святі покровителі.

Родинне життя українців зберігало історичну пам'ять, національні традиції, які проявлялися в народному мистецтві й фольклорі, обрядах і віруваннях. Актуальність цього питання полягає в тому, аби знайти взаємозв'язки між народно-побутовими й християнськими традиціями на прикладі хатнього іконопису. Розквіт народної ікони був пов'язаний насамперед із дискретністю та ізольованістю сіл від адміністративних центрів, що давало змогу народним майстрам синтезувати фольклорні й обрядові традиції з християнською вірою.

Побутові особливості й обряди українського народу цікавили багатьох дослідників, зокрема Хведора Вовка [1], Василя Скуратівського [2], Олексу Воропая [3], Вадима Щербаківського [4]. Ці автори висвітлювали теми оздоблення інтер'єру селянських хат, сакралізації простору житла, святкування релігійних свят і звичаїв нашого народу.

Про шанування святих та їх заступництво знаходимо відомості в різних авторів. Ольга Богомолець, колекціонер хатньої ікони, у книзі “Домашні ікони Центральної України. За матеріалами виставки “Домашні образи України XVII–XX ст.” з приватної колекції Ольги Богомолець у Київському музеї російського мистецтва (1–14 березня 2008 р.)” класифікує ікони, присвячені різним святим за їх заступницькими функціями [5]. Протоієрей Євгеній Попов у своїх працях порушує питання про те, яким святим треба молитися в різних потребах [6]. Лідія Лихач і Микола Корнієнко зосереджують увагу на обрядах, пов'язаних із хатніми іконами, а також на ролі, яку вони відігравали в бутті наших пращурів [7].

**Мета** статті полягає у визначенні ролі хатньої ікони в житті селян, розкритті основних обрядів, які не можна уявити без ікони. Головне завдання пропонованої статті – розглянути найрозповсюдженіші хатні ікони в контексті їх шанування та заступництва.

Традиція сакралізації простору житла сягає давнини. Вона тісно пов'язана з первісними магічними оберегами та язичницькими символами [8, с.18]. Ці дохристиянські обереги з прийняттям християнства ще деякий час співіснували з християнськими.

У XIX столітті розповсюдження хатніх образів набуло масового характеру, покуття почали з'являтися в кожній українській оселі. Ікона на покуті символізувала вікно в Царство Боже, яке є смыслом усього християнського життя.

Дім селян – хатня церква, покуть – святе місце. Покуть мав багато назв, таких як: божниця, гориниця (походить від небесного, верхнього), передній кут, святий кут, червоний кут, тябло (зябло), часовня, кіот. Божниця розташовувалася навпроти вхідних дверей, і той, хто заходив до хати, насамперед вклонявся святим образам. Почесним гостям завжди пропонували сідати біля божниці. Обітниці, які давали на покуті, вважалися священними і непорушними. Молодят під час весілля батьки благословляли святими іконами на покуті. Коли ж помирала людина, її клали головою до божниці.

Заможні люди мали окремі кімнати: “божниці”, “хрестові”, “образниці”, у яких на молитву збиралася родина й прислуга. Деякі люди, наприклад козацька старшина, мали домові церкви, у яких служили священники з дияконами. У людей із невеликим статком могла бути лише одна ікона із зображенням лику святих, які відігравали заступницьку роль для родини. Селяни найчастіше замовляли художнику написати ікону, на якій одночасно були б образи Богоматері, Миколая, Варвари та інших святих – патронів сім’ї. Усі святі зазвичай зображалися однаковими за розміром і розміщувалися поряд. Саме цим хатня ікона відрізнялася від церковної: на ній щільно містилися поряд різні сюжети й різні святі. І хоча така ікона коштувала дорожче, але, зрештою, обходилася селянам дешевше, ніж якби вони замовляли кілька іменних ікон. Найбільше таких “збірних” ікон знаходимо на Поділлі та Буковині.

Малярі також любили зображати на іконах односельчан. Наприклад, у Західній Україні шанували ікону “Покрова Богородиці”. Під амофором Божої Матері мали заступництво сусіди й друзі, родичі й діти. Образи улюблених святих поступово набували фольклорного звучання.

Серед найпоширеніших ікон зустрічаємо й особливі, так звані “родинні”. У центрі такої ікони знаходилася фігура святого, наприклад Богородиця або Святий Миколай, а поруч з образом святого чи на полях ікони писалися іменні святі або образи святих – покровителів сім’ї чи людей, яким належала ікона (інколи набагато меншого розміру). Слід зазначити, що центральний образ зазвичай мав великі розміри, тоді як образи покровителів або замовників ікони – значно менші. Чим заможнішою була людина, тим більше ікон вона мала в хаті.

Духовну історію роду, селянської общини та навіть цілого краю можна зрозуміти, лише дослідивши, які саме ікони знаходилися на чільному місці, на “божниці”. Відомо, що вони обов’язково передавалися в спадок від батьків дітям, утворюючи своєрідний домашній іконостас. Кожна ікона мала свою історію. Коли народжувалася дитина, їй дарували ікону святого, ім’ям якого її називали. Майже в кожній хаті була “родова” ікона, якою благословляли в найважливіші моменти життя.

Малярі писали й такі ікони, на яких одночасно поряд із православними зображалися й сімейні свята. На одній площині поєднувалися кілька епізодів. Переважно це були фризіві образи на полотні. Умовно їх можна назвати святковими.

Характерно, що хатні ікони ніколи не виносили з хати, адже вірили, що таким чином вони набувають сили. Тільки під час пожежі перш за все рятували ікони. Люди вважали, що ікона – жива, навіть помічали: коли ікони не встигли рятувати, хата палала, як свічка.

Існували також ікони, які вважалися святиною всього села. Ідеться про ті хатні ікони, які починали мироточити або навіть кровоточити. Такі ікони віддавали в сільську церкву.

Так, наприклад, у селі Кулевча Саратського району Одеської області ікона Іверської Богородиці почала кровоточити. За переказом, коли воїн ударив її списом, на зображенні правої щоки Пречистої з’явилася кров. Саме це пошкоджене на іконі місце тепер і кровоточить. Цікаво, що це диво відбулося не в церкві, а в хаті мешканки села. Спочатку думали, що ікона зіпсувалася, аж поки не показали її священнику, настоятелю храму. Фахівці, які досліджували цю ікону, пояснити такий феномен не можуть. Висновки експертної комісії були такими: “Присланий на дослідження об’єкт складається з органічної, олійної речовини, походження якої неможливо пояснити” [9]. Також були зроблені спектограми кровоточивих і мироточивих ікон. Виявилось, що спектограми збігалися. А це означає, що й кров, і миро мають однаковий склад. Власники подарували цю ікону у Свято-Миколаївський храм.

За визначенням викладача предмета “Основи християнського мистецтва” богословсько-педагогічних курсів Всеукраїнського православного педагогічного товариства Олега Степанова, якщо ікона мироточить, то це – ознака Божої благодаті, а якщо кровоточить, то це віщує скорботу. Можемо впевнено сказати, що наука поки що не дійшла однозначних висновків

щодо таких процесів, які масово відбуваються з іконами. Автор вважає, що наука не здатна відповісти на питання стосовно одкровення Божого, яке відкривається нам за допомогою іконографічних образів.

За переказом доцента кафедри монументально-декоративного мистецтва Київського державного інституту декоративно-прикладного мистецтва та дизайну ім. Михайла Бойчука Олени Владимирової, багато випадків мироточіння ікон спостерігалось до Великої Вітчизняної війни. Спадає на думку, що в такий спосіб Бог попереджав про небезпеку. Цікавий факт: не лише писані на дошках ікони мироточать, а й друковані.

Багато ікон оновлюються, світлішають. У 2007 році таке диво сталося у звичайній хаті родини Микитчуків у селищі Лище, неподалік Луцька. Спочатку одна з ікон заблищала позолотою й з'явився запах ладану. Ця новина вмить облетіла все селище. Люди почали зносити свої образи в дім Микитчуків, де вони теж стали оновлюватися. Великі й старовинні ікони змінювалися за два-три дні, а маленькі образки світлішали за декілька хвилин. Особливо швидко оновлювалися іконки в дітей. Навіть відретушовані аніліновими фарбами фотокартки, які згодом мають властивості блякнути, ставали зовсім новими [10, с.4].

У хатах переважно шанували такий склад ікон:

- ікони-образи місцевих святих;
- ікони місцевих свят;
- ікони святих з іменами хазяїв;
- ікони святих, котрі сприяють різним ремеслам, якими володіє господар;
- ікони, пов'язані з господарчим життям;
- сімейні ікони;
- давньородові ікони;
- “святкові” ікони (поєднаних православних і сімейних свят);
- чудотворні хатні ікони;
- ікони, які стали надбанням села (переважно вони мали великий розмір, зберігалися в казначея, із цими іконами відбувалися хресні ходи);
- явлені або знайдені ікони.

Покуть був найосвітленішим місцем оселі, адже з двох боків від нього знаходилися вікна. На ньому стояли ікони, написані яскравими чистими кольорами з рясною орнаментикою. Вони не суперечили яскравим тканинам, килимам і вишивкам, а становили один ансамбль.

Покуть – це сакральний простір хати. Тому селяни намагалися відокремити його від іншої частини хати. Його тримали в чистоті, прикрашали до престольних свят, пізніше обклеювали шпалерами. Сакральність ставила заборони. Вияв пошани накладав межі дозволеності. Тому під час гулянь ікони закривали рушником.

Згідно з каноном покуть обов'язково розташовувався обличчям до сонця, як і вівтар у церкві. Застільне вікно, біля якого розміщувався традиційний кут, виходило на схід. У традиційному селянському житлі покуть знаходився по діагоналі від печі. Біля нього, як правило, стояв стіл, накритий скатертиною, і хліб-сіль, що символізували нашу прадавню гостинність [2, с.5].

Щира віра й пошана до образів виражалися в тому, що ікони розміщували на поличках, прикріплених до стіни. Ікони ніколи не вішали на стіну. Часто ця поличка (божник) була двоярусною: у нижньому ярусі встановлювали нові ікони, у верхньому – старі, ті, що зблякнули [5, с.110]. За визначенням доктора мистецтвознавства Михайла Станкевича, божник – це коробка столярної конструкції з відкритими передніми частинами для вміщування особливо шанованих ікон [11, с.325].

Майстри вирізали фігурні полички, прикрашаючи їх різьбленими орнаментами й візерунками. Орнаменти божників до XVIII століття мають приховану солярну символіку, з XVIII – початку XX божники (полички-лиштви) конструктивно нагадують церковні “тябла”, прототи́пи іконостасів (на Київщині, Полтавщині й Черкащині). Однак така аналогія, як зазначає Михайло Станкевич, є радше функціональним збігом, аніж природним перенесенням давньої конструкції тябла в житло. Адже хатні ікони з'явилися щонайменше через два століття після того, як вийшли з ужитку протоіконостаси [11, с.325].

Ми не можемо впевнено визначити, до яких традицій належить різьблений декор божників: до давніх чи пізніх джерел. Маємо припущення, що декор країв дошки у вигляді зубців,

східчастих виступів, кружалець, закруток, а також графічних зображень будинків, церков, хрестів, двоголових орлів, квітів тощо належить до пізньої традиції. Геометричні виїмчасті мотиви, шестипелюсткові розетки, скісні хрести – ознака давніх джерел. Іноді зустрічаються зображення Голгофського хреста й знарядь бичування, які також, очевидно, походять із XVIII століття [11, с.327].

Ікону ставили не просто на полицю, а на невеличку серветку, яка називалася “пелена”. Вона зазвичай оздоблювалася вишивкою, мереживом, воланом.

Ікони на покутті (народні картини, портрети Тараса Шевченка) прикрашалися *іконником*, *божником* або *наобразником* – довгим і вузьким полотнищем домотканого полотна, оздобленим уздовж однієї сторони і на кінцях вишивкою й тканим орнаментом [12, с.110]. На ікони вішали рушники, “щоб боги не були голі” (у значенні “убогі”, “бідні” [13, с.15]). Традиція оздоблювати ікони полотнищами сходить до шанування Спасу Нерукотворного [12, с.112]. На великі свята ікони прикрашали полотняними святковими, ошатно оздобленими рушниками. У піст – “постовими”, буденними: чисто білими або з орнаментованими краями, найчастіше чорними нитками [14, с.41].

Орнаментация *покутніх* рушників залежала від регіональних особливостей. Цікаво, що кольорова гама вишитих рушників тотожна з палітрою народних ікон. Зауважимо, що символіка кольору різних видів мистецтва має свої відмінності. Неможливо порівнювати семантику вишивки й іконопису. Але в цьому випадку доречно це зробити. Адже вишивка й народна ікона належать до народного декоративного мистецтва, де головним чинником виступає традиція й фольклор. Тому, звичайно, використання схожих найулюбленіших кольорів та орнаментики можна побачити в різних напрямках ужиткового мистецтва: на настінних розписах, мальованих скринях, іконах, вишивках. Зазначимо, що хатні ікони й вишиті рушники не суперечили між собою за кольором, а доповнювали один одного за колоритом, тим самим гармонійно поєднуючись і надаючи затишку всій оселі.

Селяни намагалися декорувати ікони-образи рушниками із зображенням святих, а також алегоричними візерунками, які нагадували Дерево життя, або птахами, які символізували Святий Дух.

Образи Ісуса Христа й Богородиці займали чільне місце на покуті, адже ними батьки благословляли дітей. Для цих образів завжди виготовляли рушник більших розмірів. За ієрархією, подібно до церковного вітара, нижче від “головних богів” або збоку від них ставили ікони іменні чи інших святих, серед яких Святий Миколай займав особливе місце. Над іконами Христа й Богородиці розміщували ікони Трійці або Розп’яття.

Якщо в хаті ікон було більше, ніж уміщувалося на божниці, їх розвішували по кутах хати на стінах [13, с.15]. На Буковині, де була розповсюджена ікона на склі, образи розташовували по всьому периметру кімнати. Скільки ікон у хаті – стільки й уклонів потрібно робити перед кожною іконою. Тому намагалися мати ікони лише найшанованіших святих, які переважно тримали на покуті.

Маючи в оселі дитячу кімнату, господарі обов’язково в ній розміщували ікони. Дитину змалку привчали звертатися до “Боженьки”. Дитина не боялася залишатися сама в кімнаті, якщо в ній знаходилися святі образи. В українській традиції над ліжком своєї дитини батьки переважно розміщували ікону “Недремне око”. Також могли бути ікони “Спаситель із дітьми” (ікона-ілюстрація переважно зустрічається в Західній Україні), ікони Богородиці “Трилествующа” або “Чиста душа”.

З кінця XIX століття розповсюдження набула народна картина “Ангел охороняє дітей”, якій теж надавали сакральну-захисну функцію, як й іконам. Відносно появи цієї картини є припущення, що сюжет митці трансформували з німецьких листівок, тому що ангел на них – жінка. Цей сюжет свідчить про католицький вплив. За християнським догматом ангел – це завжди юнак. Трохи видозмінену листівку тепер випускає й православна церква, зокрема в 1990 році листівка з ангелом і дітьми продавалася в кіоску Києво-Печерської лаври.

Заможні українці намагалися, аби ікони були в кожній кімнаті. Чому? Звернемося до настанови апостола Павла: “Отож, хочу я, щоб мужі чинили молитви на кожному місці, підіймаючи чисті руки без гніву та сумніву” [15, 1 Тим. 2: 8].

У спальні переважно розміщували образи зі своїм ангелом-охоронцем або святим покровителем [5, с.76]. На кухні чи в трапезній – образ Христа. Йому дякували за хліб щоденний [5, с.76]. Зазвичай також розміщували ікони “Тайна Вечеря” та “Свята Трійця”. Образ останньої символізував передвічну раду Трійці про створення світу.

На “божницях” зберігалися, окрім ікон, різні предмети святості, зокрема:

- просфори;
- хрещаті прикраси із засушених квітів (пучечок колосся) як символи достатку;
- шматочки ладану;
- ладанки;
- квітка маку, посвячена на Маковія;
- свячена верба як символ духовного відродження (верба перша пробуджується від зимового сну);
- маленькі ікони;
- свячена вода з Йордану як ліки або охоронний засіб проти всякої напасті [1, с.113];
- їжа для худоби;
- дідух;
- страсна свічка, яка горіла під час читання Страстей та якою викопчували хреста на верхніх одвірках і запалювали під час великої грози або коли хто-небудь помирав [1, с.113];
- вінчальні свічки.

За іконами зберігали:

- польові квіти й трави, якими устинали підлогу в церкві на Трійцю;
- “дарник” – пучок або вінок із колосків, що залишалися від обжинок [7, с.17];
- записки з іменами померлих;
- Біблію, Євангеліє, Псалтир;
- документи;
- апокрифічну літературу.

Прикрашали червоний кут:

- клеєним чистим папером або шпалерами;
- безліччю яскравих обгорток від цукерок;
- старими журналами;
- картинками на “релігійні” теми;
- різьбленою полочкою;
- витинанками;
- голубами й квітами з паперу;
- солом’яними прикрасами.

Перед іконами запалювали:

- свічки у свічниках;
- водолій (на ніч у мідний жбан наливали воду, у неї ставили воскову свічку, щоб не було пожежі);
- висячі лампади (склянки з гнітом).

Лампади прикрашали:

- голубами, зробленими з ячної шкаралупи, до яких були прироблені складені фалдочками розмальовані папірці у вигляді крил і хвоста, з тіста робили щось подібне до голівки [1, с.113];
- голубами з довгувато-круглого шматка тіста;
- дерев’яними голубами, яких підвішували до стелі;
- фарфоровими або червоними яйцями, які освятили на Пасху.

Традиція запалювати лампадку перед образами сягає в перші століття християнства, коли віруючі в Христа збиралися на молитву в римських катакомбах і освітлювали приміщення [12, с.115]. Також настанова запалювати світло у світильниках була дана Богом Мойсею [15, Исх. 27, 20–21]. Полум’я лампади символізувало молитовне палання до Бога. На думку етнографа Василя Скуратівського, каганець, подібний до панікадила, запалювали під час свят і спеціальних відправ чи молитов, переважно на святвечір і всеношну – “щоб ангели прилітали до оселі” [2, с.5].

Образи обкладали засушеними головками маку та пахучими травами [8, с.113]. Можливо, ця традиція запозичена в греків. Відомо, що храмові ікони вони прикрашали ліліями та різними травами.

Хатня ікона за технікою виконання, за прагненням до симетрії в композиції та в зображенні багатьох деталей була схожа на народну картину. Сільські малярі трансформували церковні канони, користуючись лінійною перспективою. Водночас у канонічній іконі використовувалася обернена перспектива. Народні малярі, навпаки, зверталися до змалювання побуту й рідної місцевості, а риси святих відтворювали з рідних та односельців, нерідко одягаючи їх в українські вишиванки. Тож не дивно, що атмосферу затишку й спокою в хаті створювали орнаментально-декоративний простір композиції та сентиментально-ліричний настрій хатніх ікон і народних картин.

Народні малярі для написання ікон використовували переважно яскраві фарби. Вони не розмірковували над символізмом окремих кольорів, а користувалися тими фарбами, які мали. Треба зазначити, що хатні ікони писалися під впливом емоцій, тоді як суворі церковні частогусто були умиротворені. Наприклад, для селян Богородиця або Христос ставали майже членами сім'ї, адже не були недосяжними й караючими.

Освячені ікони люди боялися продавати. Вони могли їх подарувати або обміняти, якщо помирав господар, або ж покласти в домовину – на далеку дорогу. Старі ікони хоронили на кладовищі чи просто закопували в землю. Та найчастіше такі ікони пускали за водою [7, с.19]. Були випадки, коли подібні ікони знаходили на березі річки. Яскравий приклад: Іверську ікону Божої Матері ченці знайшли на березі Афону [16]. За переказами очевидців, на новому місці вона починала поновлюватися й творити дива.

Народне мистецтво нерозривно поєднане з магічно-обрядовою й господарською діяльністю людини [17, с.9]. Єдність міфологічного, релігійного та художнього світоглядів утілювалася в українських народних обрядах. Свята в календарі були тісно пов'язані із циклами року та господарськими роботами. Кожне свято й обряд не обходилися без поклоніння Господу та святим.

Україна завжди вважалася аграрною країною. Як свідчить статистика, навіть у середині ХХ ст. лише десять відсотків населення було зайнято в промисловості й торгівлі. Робота в полі для наших пращурів завжди залишалася ритуальним дійством. Наприклад, коли жінці під час жнив прощалися з нивою, то завжди дякували за врожай, а в кінці поля залишали жмуток невижатого колосся, зв'язавши його в "бороду". Це символізувало "приміщення" для духів, які відтоді не мали права на життя. Потім селяни формували останній сніп, витягаючи по кілька колосків із кожного снопа. Цей завершальний сніп із піснями несли до будинку господаря, і він на Різдво ставав "дідухом" [18, с.23].

Язичницькі та християнські вірування й обряди співіснували. "Дідух" або "рай" – поганський символ, але його ставили на почесному місці, *на покуті* під святыми образами. Він представляв духів предків, які приходили в гості на Різдво. Наші пращури вірили, що перед Різдвом померлі засідають за спільним столом із живими [18, с.9].

Багато православних свят збігалися з язичницькими. Зокрема, Різдво, Великдень, свято народження св. Івана Хрестителя. Великдень і Різдво вважалися родинними святами. Під час святкування Великодня господар мав тричі обійти всю хату зі свяченим, аби воно отримало благодійність Воскресіння, а потім, увійшовши в хату зі свяченим у руках, побажати добра всій родині. Потому господар клав свячене на почесному місці – *на покуті* під святыми образами [18, с.18].

Майже кожне свято року мало для наших пращурів неабияке значення, адже мало приписний час щодо господарських робіт. На свята прикрашали й *покуть* та окремі ікони. Наприклад, на свято Покрови, 14 жовтня, яке в Україні дуже шанували, прикрашали домашню ікону Божої Матері.

Кожен святий відіграв заступницьку роль у житті наших пращурів. За допомогою до них зверталися з різних потреб. Справді, Господь Бог удостоїв усіх святих честі бути заступниками за нас перед Ним у всяких потребах наших, адже святі складають одне сімейство Христове. Багато святих навіть самі благали Бога. Наприклад, великомучениця Варвара благала, аби Він дав їй дар допомагати людям під час різних ситуацій. Однак треба пам'ятати: молитися за

нас святий, а благодать сходить від Бога. Іноді, щоправда, Господь Бог зволікає з виконанням прохання, але в цьому Його промисел. Він посилає нас до інших святих, аби ми мали багато заступників [6, с.6–7].

Наші пращури вірили в те, що у вибраного святого можна просити навіть дрібниці. Бога ж не варто турбувати. Отже, селяни прагнули мати у своїх хатах образи багатьох святих. Звичайно, були й найулюбленіші святі. У народній іконографії у XVI–XVII ст. провідними були образи Богородиці, архангела Михаїла, Параскеви П'ятниці та Юрія Зміборця. У XVII ст. цей список поповнили образи святих Миколая, Іллі, Варвари, Катерини, Спаса Нерукотворного та Покрови Пресвятої Богородиці.

Ікона святого Миколая відігравала особливо значну роль. Святий Миколай вважався найстаршим зі святих і найближчим до Бога. До нього зверталися з приводу різних земних нещасть. Він допомагав у морі всіх скорбот і бід. У народному віруванні був покровителем мандрівників і вважався захисником шлюбів. Образ Юрія Зміборця відображав боротьбу добра зі злом, його пов'язували зі скотарськими та хліборобськими обрядами. Юрій Зміборець був заступником воїнів і відстоював ідею справедливості. Йому молилися про збереження життя, перемогу над ворогами, приборкання диких тварин і добрі врожаї. Популярним святим, якого зображували, наприклад, на іконах на Гуцульщині, був пророк Ілля. Це пояснюється тим, що влітку під час косовиці та жнив саме в цьому регіоні трапляються сильні бурі з дощами, блискавками та громами. У віруваннях селян святий Ілля був володарем дощу, грому, блискавок, а також урожаю та погоди [19], тобто виконував таку ж роль, як Зевс у грецькій міфології.

Святі великомучениці Катерина й Варвара були найбільше наближені до Богородиці. Свята Варвара захищала від раптової смерті та не дозволяла померти без сповіді й святого причастя. Вона також захищала від вроків, лихих чар і наговорів, навчала дівчат рукоділля [5, с.79]. Свята Параскева вважалася заступницею жінок і берегинею родини, покровителькою людей, що голодують, а також тих, хто страждає, і сиріт. Свята Катерина допомагала у важких пологах і була покровителькою навчання.

Цікавими є ікони, які сповідували ідею Євхаристії та викупної жертви Христа. Серед них найпоширеніші такі: “Недремне око”, “Пелікан”, “Христос-виноградар”. Ці ікони вирізняються алегорично-символічним трактуванням образів. Ікона “Недремне око” утвердилася в пізньовізантійські часи в XIV ст., а в Україні збереглася до XIX століття. Цей образ зрозумілий кожній матері, яка переживає за свою дитину. В іконі “Пелікан” вбачається місія спокутування Христа. Адже, за народним переказом, пелікан годує своїх пташенят власною кров'ю. Ікона “Христос-виноградар” – символічний образ, який розкриває Таїнство Євхаристії.

Переважно всі сільські “богомази” не підписували ікони, тому нині виникає проблема ідентифікувати ікони окремих регіонів і встановити точні дати їх написання. Ікони продавалися на великих відпустях та ярмарках. Інколи в ярмарках брали участь представники з віддалених куточків України, тому ікони, які вони продавали, необов'язково були з їхніх регіонів.

Нерідко ікони писали всією сім'єю: хтось робив контур, хтось розписував, хтось придумував оздоблення. Заняття цим ремеслом приносило додатковий заробіток. Завдяки колективному мисленню народним майстрам удалося створити власну художню мову. Не дивно, що народні майстри впродовж багатьох століть у своїй творчості відбирали лише найдоцільніше, найхарактерніше. Найвдаліші композиційні й колірні рішення ставали улюбленими, підхоплювалися іншими й перетворювалися на традицію [20, с.26]. Національні архетипічні образи поєднували з канонічними зразками, створюючи самобутні виразні лики святих. Отже, українські майстри зробили значний внесок у прославляння Бога. Українська хатня ікона – це унікальне етнокультурне явище.

1. Вовк Х. Студії з української етнографії та антропології / Хведір Вовк. – К. : Мистецтво, 1995. – 336 с. : іл.
2. Скуратівський В. Покуть / Василь Скуратівський. – К. : Довіра, 1992. – 240 с.
3. Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис / Олекса Воропай. – Мюнхен, 1958. – Т. 1–2 ; К. : Репринт, 1991. – 690 с.
4. Щербаківський В. Українське мистецтво / Вадим Щербаківський. – К. : Либідь, 1995. – 288 с.

5. Богомолець О. Домашні ікони Центральної України : за матеріалами виставки “Домашні образи України XVII–XX ст.” з приватної колекції Ольги Богомолець у Київському музеї російського мистецтва (1–14 березня 2008 р.) / О. Богомолець. – К. : Оранта, 2008. – 212 с.
6. Попов Е. Святые, имеющие особенную благодать помогают в разных нуждах / Евгений Попов. – С. Пб. : Шпиль, 2006. – 128 с.
7. Лихач Л. Иконы Шевченківського краю / Лідія Лихач, Микола Корнієнко. – К. : Родовід, 2000. – 232 с.
8. Станкевич М. Є. Народна ікона на склі: соціологічний аспект / М. Є. Станкевич // Михайло Фіголь: життя і творчість (на пошанування 80-ї річниці від дня народження) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. Кн. 1 / відп. за вип. І. Миронюк / Михайло Станкевич. – Івано-Франківськ ; Галич, 2007. – С. 18–25.
9. Документальный фильм “Кулевчанское чудо”. Село Кулевча (Колесное), Саратовский район, Свято-Николаевский храм. Благодетель съёмки фильма “Кулевчанское чудо” Телерадиокомпания “Глас”.
10. Марчук Л. Господь послал нам чудо – это вне сомнения [Текст] / Л. Марчук // Комсомольская правда в Украине. – 2007.– 22 марта. – С. 4.
11. Станкевич М. Є. Українське художнє дерево / Михайло Станкевич. – Львів : Національна академія наук України, Ін-т народознавства, 2002. – 480 с.
12. Басов Д. Иконы в храме и в вашем доме / Д. Басов, С. Басов. – С. Пб. : А.В.К.-Тимошка, 2001. – 160 с.
13. На вівтарі часу: скульптура та народна ікона XIX століття з колекції Президента України Віктора Ющенка : каталог виставки / [упоряд. Л. Лихач ; відп. за випуск Настя Голтвенко]. – К. : Родовід, 2008. – 112 с.
14. Атлантова Л. Покуть в українській хаті / Л. Атлантова, О. Шестакова // Українська культура. – 2002. – № 4–5. – С. 39–41.
15. Біблія або Книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької на українську наново перекладена. 988–1988. Ювілейне видання з нагоди тисячоліття християнства в Україні. – К. : Нове життя Україна, Кемпус Крусейд фор Крайст, 1992.
16. Завет. RU – Православное чтение. Информационно-просветительский проект. Рассказ об Иверской иконе Божией Матери [Електронні ресурси]. – Режим доступу : <http://www.zavet.ru/kalendar/bm/iver-001.htm>.
17. Станкевич М. Є. Естетична концепція народного мистецтва / Михайло Станкевич // Мистецтвознавство. – 2006. – С. 9–24.
18. Храплива-Щур Л. Українські народні звичаї в сучасному побуті / Л. Храплива-Щур. – Львів, 1990. – 36 с.
19. Малярство на склі та іконопис на Гуцульщині : реферат [Електронні ресурси].– Режим доступу : <http://www.refine.org.ua/pageid-3445-1.html>.
20. Кара-Васильєва Т. Єдність колективного й індивідуального у творчості народного майстра: традиційне й особистісне у мистецтві / Т. Кара-Васильєва // Колективне дослідження Четвертих Гончарівських читань. – К. : УЦНК Музей Івана Гончара, 2002. – С. 26–30.

*В статтє рассматривается роль домашней иконы в верованиях и обрядах украинцев. Прежде всего автор уделяет особое внимание принципам сакрализации пространства жилья крестьянина, определения святого места в доме – красного угла. Исследуется, какие иконы святых были наиболее уважаемыми и какое они имели покровительство. Автор делает вывод, что домашняя икона является важной составляющей украинских народных традиций.*

**Ключевые слова:** домашняя икона, красный угол, верования и обряды, христианская вера, фольклор, канон, народные маляры, святые покровители.

*The role of home icon in the context of beliefs and customs is observed in the article. The author focused particular attention on the principles of the sacralization of the home space and the specification of the sacred place in the peasant's dwelling – “pokut”. It is investigated what icons were honored and under what auspices they were. The author concludes that home icon is an important component of the ukrainian folk traditions.*

**Key words:** home icon, pokut, beliefs, customs, tradition, folklore, canon, folk painters, patron saints.